

Alojzija Zupan Sosič
Mateja Pezdirc Bartol

Uvodnik

Sodobna slovenska književnost v 21. stoletju

Zadnjih nekaj let v sklopu raziskovalnega programa Medkulturne literarnovedne študije izvajamo raziskave na več področjih. Osredotočamo se predvsem na literarnozgodovinske vidike medkulturnosti ter na vlogo in pomen prevajanja kot medkulturnega posredovanja, kot tudi na etične vidike v literaturi, zanimata nas pa še literarna didaktika in didaktika prevajanja. V prvem sklopu letošnje številke revije *Ars & Humanitas* so tako predstavljeni najnovejši izsledki raziskovalk in raziskovalcev programske skupine Medkulturne literarnovedne študije v sodelovanju z Oddelkom za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Današnji položaj književnosti na začetku 21. stoletja ne izvira več samo iz tradicionalne ideje o književnosti kot o zatočišču celovitosti človeka, katere bistvo je Lyotard (Bošković, 2015, 149) povzel takole: »[E]notnost izkušnje (etične, epistemološke, normativne in eksistencialne) se izpolnjuje prek umetnosti kot posrednika.« Ampak čeprav je mesto pisca ponekod že zasedel ideolog, korektni meščan ali biogenetsko razumljeni mutant, lahko celo hologram, nam znotraj medikaliziranega in digitaliziranega kozmosa pravzaprav ne ostane nič drugega kot odgovorno »odkupovanje« sebe in družbe pred nesmisлом in totalizirajočimi idejami, pri čemer nam nedvomno pomaga umetnost. Živimo namreč v času, ko nam globalizacija ne prinaša samo novih geopolitičnih združb, pač pa tudi omejenosti informacijske dobe, v kateri je medijska konstrukcija realnosti (Zupan Sosič, 2006, 14) postala naša najpomembnejša realnost. Zdi se, da se je človeški značaj zaradi karizme novih vizualnih in računalniških tehnologij spremenil: človek je danes redefiniran kot del kibernetičnega sistema in upravljanja (Matz, 2004, 117).

Pogled na svet kot splet naključij se največkrat izraža v vse bolj frenetičnem investiranju v tehnologije nadzora. Strinjamo se z Vrečar (2021, 11), da lahko najbolj učinkovit upor proti perpetuiranju brezinteresnega univerzuma izpeljemo le z zavezo proizvodjanja pomena, za katerega smo lahko osebno odgovorni, odgovorni do sebe, soljudi, sobitij in okolja. Proizvajanje pomena razlaga Osojnik (2005, 313) kot gradnjo kulturne raznolikosti, ki predstavlja alternativo globalizacijskemu poenotenju Imperija, to je globalni družbi nadzora. Kultura je tisto, kar se izmika kontroli, saj je

ustvarjalnost po definiciji nekaj presežnega. Pri dialogu ter odgovornosti proizvajanja pomena nam vsekakor pomagata literarno branje in literarna interpretacija književnosti, ki ju že po svojem osnovnem statusu določajo naslednje aktivnosti (Zupan Sosič, 2022, 19–20): razmišljanje, iskanje več poti, prepoznavanje različnih vzorcev in obrazcev ter vzpostavljanje distance do njih, usmerjanje pozornosti na tok asociacij, občutkov, čustev, odnosov in idej, pomoč pri prehodu neizrazljivega v zavest in izrazljivo, širjenje območja zaznavnega in čustvenega izkustva, krepitev čustvene in estetske inteligence ter prevpraševanje intelektualnih in etičnih dimenzij besedila in življenja na splošno.

Pri branju in interpretaciji se je pomembno zavedati, da se položaj književnosti spreminja: v našem tisočletju celotno svetovno književnost (tudi sodobno slovensko književnost) zaznamujeta poleg globalizacije in digitalizacije tudi postmoderni *spleen* subjekta, zagledanega v novoveški hedonizem (Zupan Sosič, 2010, 9), in literarni eklekticizem. Sodobna slovenska književnost v novem tisočletju torej ni enotno obdobje, saj v njem soobstajajo različne literarne smeri oziroma stilne usmerjenosti, na primer (post)realizem in (post)modernizem, zaznamuje pa ga tudi sinkretizem zvrsti, vrst, žanrov, oblik, načinov, stilov in poetik, med katerimi v zadnjih letih prevladuje realistična tehnika oziroma metoda. Sodobno slovensko književnost v tem tisočletju lahko razumemo kot pester in nedokončan proces, v katerem so nekatere smeri (na primer postmodernizem) postopoma uplahnile, vendar se še vedno pojavljajo kot odsev različnih postopkov in tipičnih značilnosti, vtkanih v rahljanje meja med kakovostno (umetniško) in trivialno književnost.

Šest prispevkov v tematskem bloku pričujoče številke *Ars & Humanitas* prinaša presek raziskav zadnjih let, ki na inovativen in poglobljen način osvetlujejo slovensko književnost v 21. stoletju. S tem ponujajo raznolik vpogled v raziskovalno delo programske skupine Medkulturnih literarnovednih študij in Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Andrea Leskovec v svoji študiji analizira romana Draga Jančarja *To noč sem jo videl* in *Ob nastanku sveta*, ki ju povezuje soočenje z drugo svetovno vojno in povojnimi družbenopolitičnimi diskurzi. Romana prikaže s perspektive »literature spominjanja«, ki se manj osredotoča na subjektivno perspektivo spomina in bolj na *funkcijo* te literature, ki je med drugim v tem, da odraža *diskurze* spomina. Ta funkcija je lahko subverzivna ali pa stabilizacijska, kar pomeni, da tovrstna literatura vpliva na družbenopolitične in zgodovinske diskurze ter jih sooblikuje. Ana Rakovec raziskuje vprašanje metamorfoze drugosti v treh sodobnih romanih: *Starec in jaz* (2017) Sarivala Sosiča, *Po celi ravnini pod nebom* (2022) Jane Putrle Srdić in sodobnem kubanskem romanu *Tišine* (1999) Karle Suarez. Avtorica ugotavlja, da spreminjajoči se odnos do entitete Drugega, ki sveta ne vidi več kot hierarhično urejenega monolita, v sodobne romane vnaša pripovedno in vsebinsko večplastnost, ki se odraža v potrebi po poglobljeni literarni empatiji in pozorni pripovedi, kot tudi

stapljanju pripovednih perspektiv in glasov ter nenehnem nihanju med željo po umiku in aktivnim spoprijemanjem s svetom. Alojzija Zupan Sosič uvaja inovativne pristope branja pesniške zbirke Kristine Hočevar *Na zobeh aluminij, na ustnicah kreda*, in sicer kogmotivni pristop, ki povezuje čustveno in razumsko področje, ter holistični pristop z upoštevanjem interpretativnega fokusa in lirske dominante. Hkrati uvaja tudi dve poti izbora pesmi za interpretacijo, to je zelo kratko pesem (»daj mi frnikule«) brez postavitve v širši kontekst ter daljšo pesem (»samo te stene so tvoje stene«) z umestitvijo v celotno zbirko in pesničino poetiko ter v oznako lezbična pesem. Tina Kozin raziskuje vidike vrednotenja leposlovja danes, pri čemer ugotavlja, da se je kompleksnost tega procesa s prehodom v informacijsko družbo še poglobila. Tako je ob avtorjevem primarnem vrednotenju danes nujno potrebno upoštevati avtorjevo sekundarno vrednotenje lastnega dela, v splošnem pa prepoznavati mehanizme mediatizacije (eventizacija, personalizacija, škandalizacija) in posledice, ki jih ima mediatizacija družbe na literarno polje. Mateja Pezdirc Bartol v primerjalnem kontekstu na ozadju socioloških spoznanj analizira tri dramska dela, v katerih je tematika delavca, njegovih pravic, socialne zaščite in delovnih razmer v tematskem in idejnem središču. To so *Hlapec Jernej in njegova pravica* Žige Divjaka, *Romeo in Julija sta bila begunca* Vinka Möderndorferja ter *Naše skladišče* Tjaše Mislej. Našteta dela prikazujejo nov tip delavcev in delavk, ki niso uporniki ali borci za spremembe, niso nosilci novih idej, niso proti sistemu, temveč želijo delati, prejeti dostojno plačilo, vzgajati otroke in biti srečni. Prikazana dramska besedila temeljijo na dokumentarnem gradivu in raziskovalnem delu, v vseh treh namreč realno vdira v fiktivno. S tematizacijo izkoriščanja delavcev dajejo dramatik in dramatičarke glas v javnosti pogosto prezrti in skorajda nevidni delovni sili ter opozarjajo na vedno večjo dehumanizacijo sveta. Pavel Ocepek obravnava seksualnost v dramskih besedilih *Ekshibicionist* (2001) Dušana Jovanovića in *Za naše mlade dame* (2006) Drage Potočnjak. Razprava izhaja iz tako imenovanih kritičnih študijev seksualnosti ter upošteva identifikacijske elemente restriktivne in permisivne seksualne kulture, ki jih postavlja v okvir družbenih sprememb pri organiziranosti seksualnosti, značilnih za družbe pozne modernosti. Dramatika ob primerih mizoginije, paternalizma in seksizmov pri ubesedovanju seksualnosti močno izpostavlja parafilije (ekshibicionizem, incest) in motive seksualne zlorabe. V obeh delih dobi seksualnost moč orodja, ki (lahko) posameznika v pozni moderni pahne na in čez rob.

Razprave, objavljene v tematskem bloku *Ars & Humanitas* z naslovom »Sodobna slovenska književnost v 21. stoletju«, ne prinašajo samo novih in poglobljenih spoznanj o slovenski književnosti v tem tisočletju, ampak tudi uvide o splošnih značilnostih kulture in življenja v našem času. Vse na poseben način dokazujejo, da je slovenska književnost še vedno pomembna bivanjska kategorija, ki nam lahko v medikaliziranem in digitaliziranem kronotopu daje možnost izpolnjevanja sebe in družbe ter s tem omogoča (vsaj začasni) pobeg pred nesmisлом in različnimi totalizirajočimi idejami.

Zahvala

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa »Medkulturne literarnovedne študije« (P6-0265), ki ga iz sredstev proračuna RS financira ARIS.

Literatura

Bošković, D., *Zablude čitanja*. Beograd 2015.

Matz, J., *The modern novel. A short introduction*. Oxford 2004.

Osojnik, I., Dom in svet – poezija zunaj fantazmatske zgodovine »podobe slovenskega plemena«. *Nasmeh Mone Lize (sedem poskusov misliti v polju poezije)*. Ljubljana 2005, str. 295–321.

Vrečar, M., V votlini. Ideologije pandemije (uvodna beseda). *Literatura* 33/362, 2021, str. 4–12.

Zupan Sosič, A., *Nekaj v megli nad reko ali literarna interpretacija (maturitetnih) besedil*. Maribor 2022.

Zupan Sosič, A., *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor 2006.

Zupan Sosič, A., *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Simpozij *Obdobja*. 29 (ur. A. Zupan Sosič). Ljubljana 2010, str. 9–11.